

Bokrecension

Justin Kroesen og Peter Tångeberg: *Die mittelalterliche Sakramentsnische auf Gotland (Schweden). Kunst und Liturgie*. Michael Imhof Verlag, Petersberg, 2014, 239 sider, rigt illustreret i farver.

Gotlands kirker er kendt og beundret verden over for deres kunstskatte fra middelalderen. Hertil kan nu føjes endnu en hidtil lidet påagtet kategori i form af ”sakramentsnicher” eller sakramentskabe, der viser sig at udgøre den største og fineste samling af sin art i Europa. De bliver her dybtgående undersøgt og forbilledligt fremlagt for et internationalt publikum.

Efter en generel indledning om Gotlands kirker og deres udforskning følger et afsnit, der giver den teologiske og liturgiske baggrund for opbevaringen og tilbedelsen af de indviede oblater. De blev allerede i oldkirken gemt til brug for bl.a. sygebesøg. Og i 11–1200-tallet, da det blev teologisk doktrin, at messen virkelig havde forvandlet dem til Jesu sande legeme (real-presensen), blev det løbende indskærpet, at man skulle opbevare oblaterne anstændigt og sikkert. Det førte til fremkomsten af sakramentskabet eller tabernaklet. Man lod nu

ikke længere lægfolk nyde nadverelementerne, men udviklede en såkaldt ”øjenkommunion”, der i stedet lod kirkegængeren se oblatten, når den ved messens forvandling hævdedes i vejret af præsten. Også de allerede indviede oblater blev nu genstand for tilbedelse, idet de fra slutningen af 1200-tallet blev opbevaret i en såkaldt monstrans (af *monstro*, at vise) af forgyldt kobber eller ædelmetal, hvori hostien var udstillet i en cylinder af glas eller bjergkrystal. Til monstransen udvikledes nu et stort sakramentstårn (monstranshus eller tabernakel), et spirprydet skab af sten eller træ, der ofte stod frit i koret, og som i større eller mindre grad tillod lægfolk at iagttage monstransen og sakramentet indeni.

Et følgende afsnit behandler den almen-europæiske udvikling 1150–1400 fra skab til tårn. Det fremgår heraf, at tidlige tabernakler så at sige alene findes i Tyskland og dets nære granlande, og at det ældste af

Fig. s. 93 >
 Sakramentskab i Alslog,
 Gotland, o. 1300, be-
 budelsesenglen Gabriel ma-
 let på dørens inderside.

nicheform åbenbart optræder i klosterkirken Seligenthal fra 1100-tallet. Det konstateres også, at sådanne tabernakler nu er uhyre sjældne, og at et af de ældste tårne findes i Burg på Femern og dateres til slutningen af 1200-tallet.

Herefter er vi fremme ved emnet, de gotlandske sakramentsskab, som findes eller kan spores i over halvdelen af øens 91 landkirker. Et enestående "tabernakellandskab", der så at sige alene udgøres af niche-skabe. Enkelte har indfatning af skulpteret

sten, således det ældste i Dalhem, der dateres så tidligt som o. 1150, men de fleste er helt af træ og stammer fra o. 1250–1350. Mødet med materialet og dets suveræne fremlæggelse er en ren øjenkommunion! Hvad der dog ikke er bevaret, og hvad der dog ikke kan påvises om disse fjerne tider. Det kan f.eks. eftervises, at sakramentet stod på den øverste hylde, at det først fra 1300-tallet blev synliggjort udefra ved indsættelsen af åbne metalgitre, og at man sekundært har gjort hyldeplads for en høj

monstrans! Nogle af skabene har været foret med fint klæde, og helt enestående er en række malerier inden i skabene (og kalkmalerier oven over), der udviser stor ikonografisk variation i deres tydeliggørelse af sakramentets betydning. I Garde ser man et brystbillede af Kristus selv, der konsekrerer brødet og vinen vogtet af en beskyttende drage, og i Gothem vises præsten stående foran alteret med oblaten hævet. Et særtræk, som allerede Mereth Lindgren har påvist, er Bebudelsesfremstillinger på

lågerne indersider, der er malet, så de skal ses inde fra det lukkede skab! Undtagelsen fra reglen om, at man på Gotland brugte nicheskabe er to sakramentstårne fra Visbys Mariakirke og Väte, der dateres o. 1275–1300 og o. 1300 og dermed må være blandt de allerældste i Europa. Da de jo ikke er "nicher", behandles de i bogen kun til sammenligning og er heller ikke medtaget i det afsluttende katalog på 57 numre.

Denne udeladelse er vel et lille signal om, at definitionerne ikke fungerer optimalt. Forfatterne har valgt at kalde bogens genstand "sakramentsnichen på Gotland" og fastholder så nogenlunde dette ord "niche", selv om det jo strengt taget ikke er niche, men skabe i nicher, det drejer sig om. Havde man i stedet brugt betegnelsen sakramentskab (eller tabernakel), ville de to tårne have kunnet tages med (sakramentstårne og tabernakler er skabe). Man havde derved fået en samlet fremlæggelse af hele det gotlandske materiale og generelt en lidt mere dækkende begrebsbrug.

Dette er eneste lille anke imod en bog, der brillerer ved sin minutøse materialekendskab og sin internationale fundering. Det er snart årtier siden, kunsthistorikere fremlagde middelalderlig ikonografi uden blik for den teologi og liturgi, som var dens udspring og berettigelse. Men denne bog udgør alligevel en milepæl. Her bliver teologien og den liturgiske praksis sat allerførst. Og her er forfatteres forskellige faglighed i sjældnen grad vokset sammen til én – klarlæggende, overbevisende og smukt.

Ebbe Nyborg